

שבועית תוספת

גליון שבועי בענייני שמיטה
Weekly newsletter on the subject of shmitta

פרשת חולדות | ר"ח כסלו תשפ"ב

גליון 31

כיבוש עולי בבל וגבול הדרום | רקם חגר והעיר גרר

יצחק אבינו הולך בעקבות אביו לעיר גרר ||| ידיעת מיקומה של העיר גרר יכול לסייע בפתרון שני שאלות מרכזיות בסוגיית גבולות הארץ ||| עד היכן הגיע כיבוש עולי בבל בדרום הארץ ||| האם רקם המזרחית שכנה בצד צפון או שמא בצד דרום.

פלשתים עושים צרות!

ט בעם של הפלשתים להצר לעם ישראל. בפרשת שבוע זה מופיע בפסוק: "וכל הנארת אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר". והאמת היא, שזו לא הפעם האחרונה שעם ישראל סובל מהם.

במדרש (רבה נה, ד) מופיעה תוכחה נוראה, המפרטת את הצרות שעוללו הפלשתים לישראל. הפלשתים שבו את ארון ברית ה', וכן הרגו שבעה אנשים גדולים מעם ישראל, בהם שמשון, ושאלו המלך. כמו כן החריבו משכן ה' (הובילו להעתקה שהיא כחורבן) את משכן שלה, וכן בנוב, גבעון, ובגלג, ובעוד מקומות.

ומבאר המדרש מדוע, משום שאברהם נתן לאבימלך שבע כבשים כאשר כרתו ברית (בראשית כא, כז), וכלשון המדרש: 'אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה נתת שבע כבשות בלי רצוני וכו'.

ומבאר הרשב"ם (שם כב, א) על פי זה את נסיון העקידה וכך הלשון: 'וחרה אפו של הק' על זאת שהרי ארץ פלשתים בכלל גבול ישראל והק' ציוה עליהם לא תחיה כל נשמה'. ובאמת מבואר שעם ישראל לא יכל להוריש את הפלשתים עד אחרי העוים כבשו אותם, ואז פקעה הבטחת אברהם לאבימלך, כמבואר ברש"י בדברים (ב, כג).

ובאמת יש כאן מקום התבוננות, אבימלך היה שליט בכל חבל הארץ הדרומי, והיה מן החשובים שבאותו דור, כמבואר ברש"י בפרשת וירא (כא, ח), ואך מתבקש שבכדי להשיג שלום, יסכים אברהם לברית שביקש ממנו אבימלך, ומה תביעה יש כאן. מה גם, שאבימלך ביקש רחמים רק שלושה דורות, ולא מעבר לכך, (שם כג).

ולמרות שאין השגה בכל אשר נעשה בדורות הללו, מכל מקום נרמזו כאן היסוד, שכאשר התורה מגלה דעתה על דבר פסול, יש להרחיק ממנו גם כאשר הוא פושט צורה מסבירת פנים, ואפילו מבטיח ממון וגורמי ממון, עדיין דבקה בו הפסלות, והרי זו סכנה לבוא עמו בברית.

על פי זה נבין בפרשתנו, שיצחק הסכים לשבועתו של אבימלך (כו, לא), והנה לא מצאנו עונש שבה מחמת שבועה זו. וקשה שהרי בקיום השבועה נמנעה היכולת להוריש את הפלשתים מארץ ישראל.

ובזה אפשר ליישב, שמכיון שכבר עמדה השבועה מימות אביו, אין עליו תביעה בכך שמסכים לשבועת אביו.

אמנם צע"ג, על פי דברי התרגום יונתן, שיצחק נתן לאבימלך חתיכה מהאוכף של הסוס, כדי שיהיה לו סימן לשבועה, ודוד המלך לא יכל לכבוש את פלשתים לפני שנטל את אותה יריעה. וכן צע"ג שהרי אבימלך סבר שהשבועה בטלה מחמת הפלשתים חפרו את השבועה, והרי משעה זו בטלה שבועת אברהם, ומבואר שלא הייתה בזה תביעה על יצחק וצ"ע.

ב בשלח פָּרַעָה אֶת הָעָם וְלֹא נָחַם אֱלֹקִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרַב הוּא. הרי לנו, שהדרך המהירה בין ארץ ישראל למצרים עוברת דרך ארץ פלשתים.

כאמור, בשעה שיצחק הלך לעבר מצרים, נגלה אליו הקב"ה ואמר לו, "אל תרד מצרימה שכן בארץ אשר אמר אליך". ומבאר המדרש (רבה סד, ג) שיצחק נידון כקורבן עולה, שאסור לו לצאת חוץ לקלעים. כך יצחק צריך להשאר בתחומי ארץ ישראל. ועל כן אומר לו ה': "גור בארץ הזאת" ומיד: "וישב יצחק בגרר". ומבואר בפשיטות, שגרר היא חלק מארץ ישראל. עוד התבאר לנו, שגרר שוכנת בין ארץ הנגב לארץ מצרים.

וראה תוספות (גיטין ב. ד"ה ואשקלון) שהסתפקו האם גרר בתחום ארץ ישראל, ופשטו זאת מסברא: 'דמסתמא דאברהם ויצחק היו דרין בארץ ישראל'. ומשמע מן הדברים, שלארץ ישראל הייתה קדושה כבר בעת ההיא, קודם שכבשו עולי מצרים את הארץ, טרם שירשו וישבו בה. ואכן זאת מצאנו שכבר בעת ההיא הייתה הארץ קדושה, בכל הגבולות שנתנו לאברהם בברית בין הבתרים, (טו, יח) שם נאמר: "ביום ההוא פרת ה' את אברהם ברית לאמור לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת" ועל כן נבוא ליסוד, שמלבד קדושת עולי מצרים, הייתה קדושה מוקדמת שנהגה משעת ההבטחה, שאז נהייתה 'אחוזת עולם'.

תרשים המתאר את מיקומה של העיר גרר

העיר גרר

בפרשת וירא (בראשית כ, ב) התוועדנו לראשונה לכך, שאבימלך הוא מלך גרר. וכן בפרשתנו מבואר שאבימלך הוא מלך פלשתים, אשר מקום מושבו בעיר גרר. וזה כבר ידוע לנו, שארץ פלשתים שוכנת על המים. וכן מבואר בפסוק בצפניה (ב, ה) "הוי ישיבי חבל הים גוי פרתים דבר ה' עליכם פנעו ארץ פלשתים והאבדתיה מאין יושב".

פרשת השבוע אנו פוגשים שוב את העיר גרר, היא המקום אליו ירד יצחק כאשר רעב כבד פקד את ארץ כנען. גרר מוזכרת כמה פעמים בחומש בראשית, והיא הייתה מקום מושבו של אברהם אבינו במשך עשרים ושש שנים. (רש"י בראשית כא, לד)

על פניו נראה, שגרר הייתה בתוך ארץ ישראל, ויובאו לכך מספר ראיות בהמשך. במאמר הנוכחי נבוא להוכיח כל שניתן את מיקומה של העיר גרר, ובתוך כך ליישב כמה שאלות הקשורות למצוות השמיטה, ולשאר מצוות התלויות בארץ.

בין השאלות בהם נעסוק הם: האם רצועת עזה נכבשה על ידי עולי מצרים. עד היכן כבשו עולי בבל בגבול הדרום, ובאיזה אופן נוטה קו הגבול בנקודה הדרום מערבית של ארץ ישראל, ומה מעמדם של הישובים השוכנים לדרומה של העיר אשקלון.

גור בארץ הזאת

בפרשתנו מובא: "ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם וילך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים גרה" (בראשית כו, א). ובתרגום יונתן מובא, שמטרת ההליכה לגרר הייתה בכדי לרדת למצרים, כפי שנהג אברהם אביו בעת הרעב (בראשית יב, י). והנה ידוע לנו שיצחק התגורר בארץ הנגב, בבאר לחי רואי (לעיל כה, יא. כד, סב) עוד ידוע לנו כבר, שהדרך מארץ הנגב לארץ מצרים עוברת דרך העיר גרר. וכן אנו מוצאים ביציאת מצרים שכתוב: "ויהי

מושג בשביעית | עכו

עכו, הינה עיר השוכנת בגבול הצפון מערבי של ארץ ישראל. עכו הייתה ממוקמת בחלקו של אשר (שופטים א, לא) ועמדה בסמוך לים הגדול. יש סוברים שעכו הייתה בגבול הצפון מזרחי (רא"ש שביעית ו, א) ויש סוברים שהיא הייתה במרכז גבול הצפון (רמב"ם תרומות א, ח).

חצי מהעיר עכו לא נכבשה על ידי עולי בבל (תוספות גיטין ב, א ד"ה: ואשקלון), ויש סוברים שגם עולי מצרים לא כבשו את כולה (תוס' שם). מעכו הייתה יוצאת רצועה לכזיב (גיטין ז: שם) שהייתה בכלל ארץ ישראל. ומבואר שעכו הייתה הגבול בין ארץ ישראל, לארץ העמים. (כתובות קיב.). שמה של העיר על שם 'עד כה' כלומר, עד כאן גבול הארץ (ירושלמי שביעית ד, ז). ויש סוברים שנקראית כן על שם עד כה גבול הים, על שם שהייתה יושבת על הים (מהרי"ט פד).

הידעת?

הכפתור ופרח התגורר בעיר בית שאן

במ"ם הקדמה ד"ה ואני העניין

הבהרה חשובה: כל המובא בגליון זה הינו לצורך חידוד הלומדים ואין לפסוק על פני הלבנה כלל וכלל! לכל שאלה יש להתייעץ עם מורה הוראה.

להצלחת צבי הירש ליב בו שרה לאה לזוג הגון במהרה ולס"ד בכל העניינים.

שם העיר גרר נדרש בכמה פנים, ובירושלמי (שביעית ו, א) מובא, ששמה העתיק היא 'גרדיקי'. (ויש שגורסים גדיקו). ובירושלמי שם מוזכר, שגרר הייתה אזור הגבול של ארץ ישראל, עד שהגמרא שואלת, מדוע לא גזרו על גרר טומאת ארץ העמים. ותירוץ הגמרא הוא, שנוי העיר רע. ובפשטות הכוונה, שחז"ל לא חששו שאנשים ילכו לגרר, מחמת והייתה מקום שאינה נוחה למגורים. והתבאר לנו מכל מקום, שגרר עומדת בקצה גבולות הארץ.

עוד מובא בירושלמי (שם) שהעיר גרר נמתחה עד נחל מצרים. דבר שמחזק את ההבנה בנאמר בברית בין הבתרים, 'מנהר מצרים, ועד הנהר הגדול'. מאחר ובנקודה זו הסתיימה ארץ ישראל.

יש להוסיף עוד ידיעה, שתסייע בקביעת מיקומה של גרר. כי הנה לאחר שנהפכה סדום אומרת התורה: **"וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אֶרְצָה הַנְּגִבַּת וַיֵּשֶׁב בֵּין קִדְשׁ וּבֵין שׁוּר וַיִּגְרַ בְּגֵרָר"**. (שם כ, א). מיקומה של גרר מתואר בפסוק: בין העיר קדש, לעיר שור. ובתרגום אונקלוס תרגם: **"וַיֵּתֵב בֵּין רִקְם וּבֵין חַגְרָא"**, ומדייקים מכך התוספות (גיטין שם) שגרר הייתה בסביבת רקם וחגר.

אמנם גם מקומו הקודם של יצחק היה באותו אזור, כי הנה קודם לכן היה גר בבאר לחי רואי, ובפסוק כתוב: **"עַל כֵּן קָרָא לְבָאָר בְּאֵר לַחֵי רְאִי הִנֵּה בֵּין קִדְשׁ וּבֵין בְּרַד"**. ותרגם אונקלוס: **"היא בין רקם ובין חגרא"**. ומשמע מכל זה, שכולם היו באזור הנגב, והיו סמוכים זה לזה.

עולי בבל ועולי מצרים

עד כה דיברנו מענין קדושת הארץ המובטחת לאבותינו. אולם יש להבדיל בינה לבין קדושת הארץ התלויה בקידוש וכיבוש. וכן מצאנו בגמרא בקידושין (לז). שכל מצוות התלויות בארץ נהגו רק משעה שעולי מצרים כבשו את הארץ. גם התיישבותם של עולי הגולה, נתנה קדושה לארץ ישראל, כדי שיהגו בה כל המצוות התלויות בארץ. גם זה מוכח מהגמרא (מגילה ט).

אלא שיש הבדל בין הקדושה הראשונה לשניה, שקדושה ראשונה בטלה, ושניה נותרה כמבואר בערכין (לב): עובדה זו הובילה לכך, שיש שלושה דרגות קדושה לארץ ישראל, כמשנה בשביעית (ו, א) **"שלוש ארצות לשביעית"**. וזו הסיבה שהאריכו במשנה ובגמרא לבאר את המקומות המדוייקים שנכבשו על ידי עולי בבל.

ולאור הדברים, עלינו לדקדק היטב בכל המקומות שנכבשו על ידי עולי מצרים, ויותר מכך יש לדעת בבירור, היכן לא כבשו. המלאכה מורכבת יותר לאור דברי הראשונים, שקדושת עולי מצרים נמשכה עד חורבן בית ראשון. ונמצא שכל הנכבש על ידי דוד ושלמה, נכלל בכיבוש עולי מצרים (עי' כפתור ופרח יא). וכן לענין קדושה שניה, מצאנו שקדושת הארץ חלה גם בכיבוש שנעשה מאוחר יותר, כגון בימי ינאי המלך, כמבואר בקידושין (סו). שכבש שישים כרכים. וכן הורדוס, ומלכות בית חשמונאי (ראה מור וקציעה שו).

העיר עזה

כבר התברר לנו, שבכל מקום שהתורה מזכירה את גבולות הארץ, מופיע נהר מצרים והר ההר. ומבואר, שגבול ארץ ישראל כולל בתוכו את כל רצועת הים מנהר מצרים בדרום, ועד הר ההר בצפון. וכך הוא פשוט המקרא. גם בימי שלמה

המלך הייתה הארץ כבושה בידי ישראל עד נחל מצרים. כמו שכתוב: **"וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בַּעַת הַיָּא אֵת הַחֵג וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מִלְּבֹאֵ הַמַּת עַד נַחַל מִצְרַיִם לַפְּנֵי ה' א-לֵהֵינוּ שְׁבַעַת יָמִים וּשְׁבַעַת יָמִים אַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם"** (מלכים א, ה, סה). וכן כתב הכפתור ופרח (יא): **"שהרי עולי מצרים הדבר מבואר שכבשו הכל מן הקצה אל הקצה"**. נמצא שכל הארץ נכבשה על ידי עולי מצרים, וממילא נתקדשה בקדושה ראשונה.

גם העיר עזה נכבשה בתקופת עולי מצרים, כמו שנאמר בפסוק: **"וַיִּלְכְּדוּ יְהוּדָה אֶת עֵזָה וְאֵת גְּבֻלָּה"** נמי חיבת מדרבנן. וראה ברדב"ז (ד, ל) לשיטות הסוברות שחיוב תרומות ומעשרות בזמן הזה מן התורה, גם עזה חיבת בכל אלו מן התורה, ראה שם את דבריו.

בכל הנוגע לכיבוש עולי בבל, מצאנו שני דעות. במשנה בשביעית (ו, א) כתוב: **"כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב"**. וכתב הכפתור ופרח (שם), **"ושל עולי בבל, נחל מצרים, כזיב, וזה לפי משנת שביעית"**. זאת אומרת, שבמקום למשוך חוט מנחל מצרים לטורי אמנון, גבול עולי בבל הוא במשיכת חוט מנחל מצרים עד כזיב. גם באופן זה נמצא את עזה בתוך גבול עולי מצרים. וכן כתב הרדב"ז (שם): **"שוב מצאתי לבעל ספר כפתור ופרח תלמידו של הרב ז"ל שכתב שעזה בכלל ארץ ישראל היא"** בתוך כך במשנה בגיטין (א, א) כתוב: **"מאשקלון לדרום, ואשקלון לדרום"**, ומשמע שגבול הדרום הסתיים באשקלון, ולפי זה עזה אינה בכיבוש עולי בבל, וכיום אין לה קדושה.

והתוספות בסוגיא שם (גיטין ב. ד"ה ואשקלון) הביאו העמידו שני מהלכים בביאור הסוגיא. האם כוונת התנא רק לגבולות הקשורות לקיום גיטין, או לעיקר קדושת הארץ. לעומת זאת ראה במהרי"ט (א, מז), שנשאל האם עזה בתחום ארץ ישראל, ומכריע מהמשנה בגיטין שאין בה קדושה, מחמת וגבול עולי בבל הסתיים באשקלון. ונמצא שנחלקו הרדב"ז והמהרי"ט במעמדה של עזה בזמן הזה.

ובעיקר דברי הכפתור ופרח (הובא בתו"ט שביעית ו, א) ראה בחזון איש (ג, יח) שהשיג, שלא נתבאר מקור דברי הכפתור ופרח. והלכה זו לא נתבארה על בוריה, אך מכל מקום יש לסמוך על דבריו, לתת לאזור זה דין ארץ ישראל.

העיר רקם

בתחילת הדברים עסקנו בעיר גרר, שהייתה בארץ פלשתים העומדת בדרומה של אשקלון. ויש להביא מכאן ראיה לגידון אחר הקשור בקביעת מיקומה של העיר רקם. והדברים מבוססים על דברי התרגום, שמתרגם בהרבה מקומות את העיר 'קדש', לרקם.

והנה כתב הרמב"ם בהלכות תרומות (א, ז) **"אי זו היא ארץ שהחזיקו בה עולי מצרים, מרקם שהוא במזרח א"י עד הים הגדול"**. אותה רקם מוזכרת גם במשנה בגיטין, אך כבר ציינו לדברי התוספות שם, המביאים לחלק בין קיום גיטין למצוות התלויות בארץ. אולם מדברי הרמב"ם מוכח, שרקם גובלת את ארץ ישראל גם לגבי קדושת הארץ. כפי שעוסק נושא הפרק - בהלכות תרומות ומעשרות.

עוד עולה מן הדברים, שרקם שוכנת במזרח, אלא שלא נתבאר אם היה בדרום או בצפון. וכתב הכפתור ופרח (שם ד"ה על מה) וכן הובא באדמת

קודש (עמוד קמב) שרקם היא **"קדש נפתלי"** והיא צפון מזרחית, וזו כוונת המשנה בגיטין, והרמב"ם בהלכות תרומות. ועל פי זה נבין, שגבול הדרום מזרחי לא הוזכר, ובפשטות התשובה היא, משום שגבול זה הוא מקצה ים המלח, ולאות שהוא מפורסם לא טרחו רבותינו להזכירו, כמבואר בכפתור ופרח (שם).

אולם דעת הגר"א, שרקם היא דרומית, ורקם היא קדש המוזכרת בפרשת חוקת (כ, א) **"וַיָּבֵאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מִדְבַר צֶן בְּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקִדְשׁ וַתִּמַּת שָׁם מֵרִים וַתִּקְבַּר שָׁם"**. והנה מדבר צֶן הוא חבל ארץ רחב, העומד בדרומה של ארץ ישראל, וחלקו הצפוני של המדבר מגיע עד ים המלח. וזה כוונת התורה, שעם ישראל הגיע לקצה מדבר צֶן למקום הנקרא קדש, שהיא רקם העומדת בקצה ים המלח, אשר ממנה נמתח החוט לעבר אשקלון.

הוכחה ממקום מגורי יצחק

ועל פי מה שהובא לעיל, יש להביא ראיה לדברי הכפתור ופרח. כי הנה הזכרנו את הפסוק, שבאר לחי ראי הייתה בין קדש ובין ברד, דהיינו בין רקם לחגר, ולאחר מכן הלך יצחק משם לגרר, שגם היא הייתה בין קדש לשור, שגם הם מתורגמים רקם וחגר. ועל פניו שני ה'רקם וחגר' היו מקום אחד.

ואם נאמר שרקם וחגר עמדו זו אחר זו ממזרח למערב, היה ניתן לומר, שרקם המוזכרת במשנה היא אכן ליד ים המלח. ואילו באר לחי רואי, וגרר, נמצאים בטווח, וחגר עומדת על המים בארץ פלשתים. ואז נבין שבשניהם אמרה תורה שהם בין רקם לחגר.

אך מכיון שגרר הייתה על ים פלשתים, ואף על פי כן נקראה בין רקם לחגר, וקשה לומר שחגר הייתה מערבית ממנה לכיון הים. וכן יהיה זה הפך הסברא לומר גם על גרר וגם על באר לחי רואים שהם בין רקם לחגר, בעוד שיש הרבה ערים שחוצצים בניהם. ועל כן נראה יותר שרקם וחגר עמדו מצפון לדרום, ולפיכך רקם הזו הייתה סמוכה לאשקלון, (עי' כפתור ופרח שהוכיח כן מהסוגיא בגיטין). וחגר הייתה מתחת לארץ פלשתים ובאר לחי רואי הייתה באמצע סמוכה לגרר, ושניהם יכולות להקרא בין רקם לחגר. ולכן יוכחו דברי הכפתור ופרח שרקם המופיעה במשנה עומדת בצפון.

וזה ביאור דברי התוס' בגיטין שכתבו: **"ואותו רקם וחגר היה במערבה של ארץ ישראל דפלשתים במערבו דים פלשתים הוא גבול מערב של ארץ ישראל ורקם וחגר דמתני' היה במזרח כדאמרין רקם כמזרח"**, ומבואר יסוד זה במפורש, שגם רקם עמדה במערב ארץ ישראל, מעל העיר גרר.

השערה למקומם של רקם וחגר